

179*
(2)

0-16

16

Balobedu - custom and history.

Setshaba sa Balobedu le semelo sa bona.

K34/6

A. Mathokga.

1/29

1

1 Setshaba sa Balobedu se arogile Bokgalaka mehleng ya kgoshi Mampo. Mampo o be a na le barwa ka bantsi. Barwa bao ba gagwe ba baka bogoshi. Bajalo ka gobane e a swanetseng goba kgoshi e sale e monyane ba rata go mmolaya. Ka gorilo mmawe a motsabisa. A tloga le setshaba se segolo sa banna le basadi. Mma o ngwana yo ke Tsukutleng leina la gagwe. Leina la morwa ke Makaphele. Go kwala gore ba tlogile ba tsere (Kombo la Mvola) Ke gore Kgapana ya Pula. E kaba mengwaga e ka bang 600 ge go diregile taba tseo. Balebedu ke ba bina Kolobe. Mokgwebo Mokgalaka.

2

Ge ba le motsileng.

2 Ge ba le mo tsileng ba rera gore ba ka leba kae, bjalo ba kwana gore ba ka sepela go loka (south) gare ga botswa tsatsi le bodikela. Ba sela noka ya limpopo. Ba tla ba tswa ka thaba tsa Sautpansberg mo le legong go bitswang Para ya Mooketsi. Ba leba naga ya Motlokwa e sale naga ya lesoka go sena motho go yona. Ge ba le gona ba rera gore ba ka leba kae. Ba kwana go ya thoko ya bohlabane tsatsi. Ba fologa ka dithaba tsa ga Ratsaka, ba tsela noka ya Monna Mune le Letaba le le nyane ba lebile gape thoko ya north. Ba fihla nokeng ya Mooketse. Ba fologa lenoka ba fihla mo di kopanago gona mooketsi le mosukudutswe. Ba tsela noka ba lebile botswa tsatsi. Ge ba sepetsi le baka le letelele go tloga nokeng yeo ba fihla ba hwetsa thabana ba dula godimoga yona.

3

Motse wa mathomo.

3 Kgumelong ke motse wa mathomo wa Balobedu o be o agilwe godimo ga thabana. Makaphele o be a na le maina a mabedi Makaphele le Phetole. Phetole a thoma go busa setshaba sa Balobedu gonam motseng o. A na le basadi ba bantsi le barwa. Barwa ba gagwe ba ba tsebjwang ke ba: Modike Mahasa le Mohale. Kgoshi Phetole a lwa le setshaba se ba se ba se hweletsego fao. Ke setshaba sa Baseoka.

4 Ba ga Seoka.

Ke setshaba se Balobedu ba ileng ge ba fihla mo nageng ye ba hwetsa se le gona efela se be se tineletswe ke mollo le gona ba sena kgoshi ba le bjalo ka Barwa ba sena motse ba phela ka go tsoma diphoofolo, le go dja mabele a sa butsua. Ka baka la go hloka mollo. Ka gorealo Balobedu ba tsuma mollo na-geng. Ba ga Seoka ba leka go tshaba mollo wa ba fisa le go ba bolaya. Ba bantsi ba tsaba le lehono ba sa hwetswa gona mo nageng ye le dinageng tsa Ba Venda. Go kwala gore setshaba se seile sa tloga Mokgalaka se eta Balobedu pele. Bjalo sa tinelelwa ke mollo tsileng. Bjalo naga yeo ya ba ya Balobedu. Kgoshi e le Phethole Makaphele. Phethole a hwa.

5 Mohale a thoma go bosha ka morago ga lehu la tatawe. Ka morago ga sebaka nyana a kguduga felo fao a/^{ro}toga le noka ya Molototsi a hwetsa thabana a dula/^{go}dimo ga yona le batho ba bantsi Morwa rrawe Mahasha a sala kgumelong ka baka la mosadi e le moimana. "Are ke tla tla ke le hwetsa". Modike a leba thoko ya bohlabatsatsi, a ya a dula kgaufsi le noka ya Lehlababa le legolo. Ba bitsa felo fao gore ke Tsena-Kolo. Mo pusong ya Mohale go ilwe ga thewa Badimong, felo ga sethokgwa se segolo. Ba go reya leina la Thatsa. Ke mogorong wa thaba. Tlatsa ke badimong ba bagolo ba setshaba sa Balobedu. Kgoshi Mohale a hwa gona mo thabaneng ya Lenokwe. Barwa ba gagwe ke ba:- Seale, Mothibi, Sekgopo Seepe Sebela le Sefomolo. Bona ba lwela Bogoshi. Bogoshi ele bja Seale.

6 Seale a swara modiro wa bogoshi ka gorealo barwa rrawe ba tloga fao ka baka la gobane ba be ba lwela goba dikgoshi.

Seale a ba kgoshi ya Balobedu. Moswara Seepe ele Mothibi moswara Seepe ke gore Molatedi wa kgoshi. Kgoshi Seale a kguduga Lenokwe a leba thoko ya (south) a dula godimo ga thaba e telele ba go bitsa gore Lebhweng. Lebhweng ke gore Lefsikeng felo ga sethokgwa se segolo.

7 Go falala ga baratho ba gagwe Seepe a tloga a tswa ka sefate sa thaba ya Hatsa a eya thoko ya bodikela tsatsi a fihla dithabeng tse di kgolo tsa ga Makgoba mo go bitswang Wood Bush. Ba go reya leina ba re ke Bodupe.

8 Sefomolo yena a ya thoko ya bodikela tsatsi a tsela noka tse tharo Mosukudutse le Mooketsi le Letaba le lenyane a dula ka moseola wa noka. Bare ke ga Mmamila.

9 Sebela a tloga a ya thoko ya south a phatsa noka ya Letaba le legolo a namela dithaba tse di'golo a dula gona mo go bitswang Nareng.

10 Yo mongwe go kwagala gore le yena o ile a tloga lebakang lona leo wa Mokgomana e a bitswang Kouna Sekgopo.

7 1 Sekgopo sa bo mafadi a Mohale, Sekgopo o kgopamile, Malesa a Mmamere, Sekgopo a phutlela Mahlatlareng; Agelang morwa Mohale Soding, Mokubiding ga bata tsa go loma. Thobela le petanya maru. Pula o nesa ka lerata, Phiri tshaba meso morwa Munautopele, Moloi ga bonwe ka mahlo.

2 Setshaba sa ga Sekgopo ga se se segolo. Ke moloko o tee le Balobedu ba tlogile Balobedu mehleng ya kgale ge gobusa kgoshi Seale.

3 Moeta pele wa bona e bile Kona. Baile go tloga ba ya ba dula Maruteng nageng ya Mauba Ga Sekhukhuni Kona a hwela gona gonne Sefomolo morwa gagwe ya ba Moeta pele.

8 4 Sefomolo a tloga nageng yeo le batho ba gagwe. A gona a feta Ga Mphahlela a sepela a fihla Phukubjweng. Bohlabane tsatsi bja Polokwane, a hwetsa ba ga Leshabane ba agile gona. Yena a aga gona Mmotong o o bitswang Morotholong.

5 Ba ga Leshabane ba be balema masemo khweting, ya Lehlaba. Gonne ngwageng o Sephomolo a fihlago ka ona dinonyana tsa jela mabele kudu. Gonne kgoshi ya ga Leshabane ya bitsa pitso gore ba ele tsane ka mo ba ka fediso go dinonyana tseo ka gona.

6 Kgoshi yeo ya laela gore le yena Sephomolo a tle pitsong le banna ba gagwe gwa dirwa bjalo ka ge a boletsi.

7 Mo pitsong Sephomolo a eletse ba ga Leshabane gore banna ba swanetse go ~~tsia~~ tsia dilepe gonne ba reme dihlare le dikala tse dikgolo. Ke mo dinonyana gagolo dithaga di tlogo tloga ka gobane go sena mo di ka agago dihlaga gona.

9 Ka letsatsi le ba kwanego gore ba tlo rema dihlaga tseo, Sephomolo a tlo laela banna ba gagwe gore ba tsee mesebea liara le re gola ba ga Leshabane ba le godimo ga dihlare ba be hlabe ka yona ba ba bolaye.

10 Barwa ba Balobedu ba dira bjalo ka taelo ya mong wa bona. Ge ba ga Leshabane ba tsenwa ke Mesebe ya dikobe ba hwa, Masaledi a tshaba ba fihla gae ba bitsa basadi ba ya Tswetla.

11 Sephomolo bjalo a ba kgoshi ka gore ba ga Leshabane ba tshabile. Le legono thokong ya Tswetla ga Mmamaila le ga Mashapa le thoko tse dingwe.

12 Sephomolo a tsofala goame a hwa morwa wa gagwe Mmamakobe a ba kgoshi yena a dula motong o bareng Makwarole ka morago gwa busa Mmamakobe wa Maboya. Yena a latelwa ke Sekgopó yo lehono ba mmitsago ka phoso ge ba re "Sekgotshe."

13 Motsheudi Sekgopo a latela Sekgotshe yena a tsa basadi ba bantsi kudu le yena papamamakobe ya tsebjang kudu lehono wa go busa mengwaga ye masome a mararo le mentso ye mebedi o hwile ka la di 13 Hlafa February 1922, Ka la 7 la kgwedi ya Semphe ke kgotse March morwa gwe a bewa bogoshi leina la gagwe ke Matsorwane Sekgopo.

14 Gona le Lesodi la go siisa la dihlare tse ntsi tse dikgolo lebotong la noka ya Lehlabane mo bareng ke Badimong. Ke mo go iswago bahu ba bogoshing go bolokwa gona ga go motho yo a dumelwago go rema gona le go nyaka dikgong. Ge yo mongwe a ka hwetswa e lefa ka kgomo. Ke ona Makala arogilego mehleng ya kgoshi/Seale. Naga e be e sale Lesoka go sena batho ba bantsi.

11 Seale a hwa mo thabeng ya Lebhweng. Barwa ba Seale ke ba:- Mokoto, Kgashane, Mohaalepe, le Mmalekutu.

Le bona ba ka bogoshi. Bogoshi ele buya Mokoto. Ka go realo Kgashane a tloga a leba thoko ya bodikela tsatsi e tsela noka ya bodikela tsatsi a tsela noka ya bodikela tsatsi a tsela noka ya Mosukudutswe le Mooketsi a ya a dula Tswale kamorago ba mo bitsa ba moofa naga gare ga noka ya Mosukudutswe le Mooketsi ba re ke Modubeng.

12 Mohalepe yena a leba thoko ya south a sela noka ya moenatse dula ka moseola go yona ba go bitsa Keokwe.

13 Kgoshi Mokoto.

n 12 Mokoto a thoma modiro wa gagwe go busa Setshaba sa Balobedu ga Kotse ele monna yo mobotse mo se bopegong. Le bogale batho/Boa mo thabela le go morata le go mo tumisa. Ke yena kgoshi ya

Mafelelo mo bogoshing ja banna. Barwa ba gagwe ke:

Mmalekutu, Seepe, Morwasehla le Mmampeule. Kgaichadi ya bona ke Modjadji. Molao wa go busa ga kgoshi. Kgoshi e be e sa dumelelwe go busa go fihla ge a bona ditlogolo tsa gagwe a sa phela. Ka molao wa Balobedu wa kgale. Malome o be a sa swanela goba go dumelelwe go bona motlogolo wa gagwe a bewa bogoshi. Ka molao wa bona Malome wa kgoshi e a beng a swanetse motlogolo wa gagwe mo bogoshing. Ge motlogolo a thoma go bewa bogoshi yena o ya hwa goba a nweewe sehlare a hwe.

14 Mekgwa ya banna ba Mokoto.

13

Barwa Mokoto ba thoma go sepela le metse ya batho ba eta ba dira mekgwa ya ditsila le basadi mo metseng ya batho. Tata bona kgoshi Mokoto a befelwa ka kudu. Gona lebakeng leo Ma-Duna a mangwe a mabedi Sewapa le yo mongwe wa lwela mellwane nageng tsa bona ke gona kgoshi Mokoto a bitsa Pitso e kgolo mo nageng a botsa batho gore re tswa dira tsa go ya ka thoko ya thaba ya Mmanopi. Morwa yo mogolo a tsia sehlopha se segolo a sepela le noka ya Selokwe kgoshi Mokoto a sepela le Madira a magolo ka godimo ga thaba. Ge ba fihlile felo fao ba phuthela batho ba Ma-Induna a o a mabedi. "Are ke goreng le baka mohlaka eseng naga e kgole" Le gona a laela gore ba bolawe. Bjalo batho bao thibela go bolawa ka go ntsa ngwananyana. Batho bare ra tswa re tswile re swanetse gore re bolaye batho ba. Le kgoshi a dumelelana nabo ba ba bolaye gobe gona le monna yo mongwe yo a bitswang Mashao Thomb ya kwetsi ke yo mongwe wa diduna tsa kgoshi Mokoto. E be ele Mo-Venda yena a rapelela batho bao gore ba seke ba bolawa. "Are thobela kgoshi mong waka batho ba ka gobane ba ntsitse monyana hlogo ya motho a e seletswe ke gona kgoshi a kwa mantsu a Mashao.

14

15 Profeto ya kgoshi Mokoto.

Ke gona kgoshi Mokoto a bokanya batho godimo ga thaba e telele e bitswang Mmanopi. A phepela a swere lerumo ka seatla batho ba letsa diphala ledinaka tsa ditsepe. A ngwala fase ka lerumo a dira sefapano "Are kua thoko ya south bopatla tsatsi go ila tswela ditshodi tse ntso ke gore mapono batho ba ba sa aparang selo a supa thoko ya bodikela tsatsi are go tla tswelela ditshosi tse dikgubidu. Ke gore gatho ba ba swau.

15

Tshosi tse ntso tsona le tla di fenyha tse di hubidu le ka seke la di fenyha di tla tsia naga kamoka. A phepela gape a hlaba fase ka lerumo a re go set haba ke ya le laela le ka se mpona go tloga lehono. "Ba letsa dinaka tsa mehuta kamoka ba tloga ba ya gae. Kgoshi a fetsa ngwaga o tee go tloga fao wa bebedi a hwa.

16 Barwa ba kgoshi Mokoto ke ba:- Mmalekutu, Seepe, Mmampeule le ngwananyanan Modjadji yo mongwe ke Morwasehla. Bona ba sala ba baka bogoshi ka ntlong ya bogoshi ele ngwananyana. Banna ba sala ba lwela yo mongwe le yongwe a re ke nna kgoshi. Ke gona Rangwane agwe Thako a tshabisa Modjadji ka poifo ya gore ba tla mo bolaya a moisa lekgwareng felo ga lesoka mo go se nang metse e mentsi ya batho. Ke gona Mmalekutu a tloga Lebjuweng motseng wa Tatagwe a dula mo go bitswang Manyabuweng go lebana le thaba e ba reng ke Mamasira. Ke thaba e e beng le dihlare tsa mehleng ya kgale ye ba reng ke Mefaka Mepaleme a setse a itomile go busa setshaba eseng ka mdao. Morwa rrawe Seepe a tloga nageng ye a ya itoko ya leboa(north) mo go bitswang Thobolo a hwela gona. Mmalekutu a tisa ka go golo go busa setshaba sa Balobedu a busa lebaka la mengaga e mebedi. Lebaka la puso ya gagwe gwa ba le komelelo e kgolo le tlala a thoma go tsia dikgomo tsa batho a di bolaya a di dja le basadi ba gagwe.

17 Depiri no nageng.

Naga ka moka ya ba le diphiri le dikatakwane phoofolo tseo tsa thoma go dja batho besego mo ditlong. Ka ngwaga wa boraro batho ba befelwa le go ferekana ka baka la go hloka pula. Bontsi bja batho ba tloga ba latela Seepe kua Thobolo ka gobane go be gona le mabele le pula. Ba basetseng ba thoma go nyatsa Mmalekutu. Ba holofela wa ngwananyana Modjadji. Ke gona kgoshi Modjadji a thoma modiro wa go busa setshaba sa Balobedu.

18 Go falala ga Mmalekutu, nageng ya Balobedu.

Ba eletse ibile ba bantsi ba go mo eletsa gore a kwane le kgaichadi ya gagwe Mmalekutu "are go lokile Modjadji o swanetse go busa. Nna ke tsofetse". Ba thoma go kwana gape ka morago ge ba dutsi lebaka/Mmalekutu a thoma go ba ledipolelo tsa go nyatsa kgoshi gore mosataana a ka dirang ge a na le batho ba bangwe ka thoko. Taba tse tsa fihla tsebeng tsa kgoshi.

Bjalo kgosi a botsa batseta gore Malekutu a tloswa mo nageng.

Ba romela S_usa le Kgapana ka molao wa kgale. Bese le Kgapana ke tsupo, pontso ya gore tlooga bjale a tloga a ya thoko ya Venda a dula gona. Modjadji a sala e ele kgoshi ya Balobedu. A thoma go ratwa ke setshaba ka moka.

19 Motse wa Modjadji wa mathomo ke Sehlskong Madibelelo ga Mmamotho ga hlallwe motho go hale wa moloi Modjadji a busa le baka le letelele dipula tsa na batho ba boya ka bentsi moswara Seepe sa Modjadji e le Mmampeule moswara Seepe, ke molatedi wa kgoshi. Modjadji a tloga fao a ya fase nyana mo ba reng ke Sekguteng. Abbelega morwedi ba moreya leina bare ke Mmasalanabo a ya pe poya wa apa mpe ba tloga kgoshi Modjadji a tswa.

20 Mmasalanabo a dula bogoshi ena e be ele kgoshi e bogale e soro batho ba motshaba ka gobane abe a laela gore batho ba ba sa sepelego ka melao ya setshaba ba swanetswe go bolawa. Ba ba bego bjalo ka boloi. Ba bolai, diotswa le ba bangwe. Mmasalanabo e be ele wa sebopego se se botse. Le mmala o moshla o be a sena bana. Banna ba ba bego ba bolaya batho mehleng yeo ke ba:-Rasehloga, Chikare le Mmamaakalala ba bitswa Baphoti. Ba babedi ba hwetse (dronkong) kgolegong Pretoria mehleng ya Paul Kriger. Ntwa ya Modjadji le Maburu ka 1895.

20 Moeta pele wa madira a Maburu ebe ele Piet Joubert. Ba thopa dikgomo tse dintsi. Batho ba tselwa dithunya kamoka le yena kgoshi ba re re ya le yena Pretoria gore a yo bonoa ke ba bagolo. Moruti F Reuter a eletsa Piet Joubert gore Modjadji ke mosadi le gona batho ba gagwe ga ba le dira bosula le ga tee. Ke gona ba gomisetsego Modjadji le go mo arolela dikgomo 150 tse a swanetseng go sala a phela ka tsona tse dingwe a di arolela ngwana-bo e a bitswang Mmatokane.

21 Kgoshi Mmasalanabo a amogela monna wangaka a e tswa thoko ya makgutswe ele monna yeo go fitisa bohle. Bjalo monna yo a dira le dilo tsa kgoshi kamo a ratago ka gona le gona ele motho yo mobe. Tšatsi le lengwe mokgomana yo mogolo mokgalabje Mmampeule a dira bjälwa a bitsa kgoshi bjälwa bo dirilwe ke Leyakgale mosadi yo mogolo wa kgosi. Bjalo kgoshi e be e ½ rata ngaka ele go e holofela. A ya le ngaka kua bjälweng leina la gagwe ke makgohle le gona setshaba se be se sa morate.

Ge ba le kua bjaleweng banna ba motse wa le-ya-kg le, ba kwana gore ba mo sware ba mmolaye. Tona e kgolo Leyakgale e bareng ke Ramahlako a mo swana a re batamelang re mmolaye. Ba ba le poifo ba mo lesa. Ke gona a ya go kgoshi gore a mo tshibise se se diregilego ge a mo tsibisitse kgoshi a befelwa a re le nyaka go mpolaela motho waka "Are ke ya tloga" Mokgalabje Mmampeule are "le ka se tloga bosego Thobela".

22

Ka baka la go hlompha mokgalabje kgoshi a robala erile e sale gosasa a tloga a tloga a aya gae gagwe. Ge bare re ya tsoga ba hwetsa kgoshi a sepetsi kgale.

22 Go rakwa ga Mmampeule le Leyakgale ka tsatsi le le latelago, ba bona motseta wa kgoshi a tshitse sesa le setheba ka molao wa kgale ge go rakwa motho. Bjalo motseta "Are kgoshi Mmasalanabo ore ka sesa se le sethepa le ila eta le dira mollo le go nwa metsi ka tsona mo leetong" Ke gona ba tloga ba tswa ka sefate

sa Raselaka ba leba thoko ya noka ya mosukudutswe ba rothoga le yona ba nanela thaba ba dula/bareng ke ke Budupe. Bjalo batho ba felo fao ba rera go thopa dikgomo tsa bona. Batloga gape ba fetela

23

/thoko ya bodikela tsatsi ba dula kgaufsi le thaba e tle e bitswang motlobong Mokgalabje Mmampeule yena a gomiswa gore a boe gae. Ga sala Mathekga le Leyakgale le bana ba babedi Molokwane le Modjadji. Mathekga ke Malone a bona Leyakgale ke Mmago bona bo kgaichadi ya Mathekga.

22 Lehu la Leyekgale .

Ge Leyakgale a hwile ba roma motho go yo tsibisa kgoshi Modjadji ke yena Mmasalanabo "A roma batho go yo bona lehu leo le go rwala mohu wabona ba etilwe pele ke Mokgalabje Mmampeule. Bakgomana ba setse ba mo isitse lebitleng ba mo epetse ka taelo ya nduna Raphahlelo. Ke gona mampeule a befelwa "Are go Raphahlelo o filwe ke man, taelo ya go boloka motho wa rena ona le molato ntsa kgomo Raphahlelo a ntsha kgomo. Ba ephulla setopo ba rwala ba mo epela thabeng ya kgatla" Mathekga a sala le bana ba babedi ba Leyakgale.

24

24 Go boya ga Mathekga Bolobedu kgoshi Mmasalanabo e bitsa Mathekga "Are boya gae le bana bao mokgalabjwe Mathekga a boya ke gona ba mofa naga-nyana e bitswago Moomelana ge ba le gona fao, kgoshi ya roma batseta go yo bolaya monna yo mongwe yo

mongwe e a bitsw ng Ramphenyana gona. Ele gore papago monna yo o ile go kgoshi a re Ramphenyana o mpakisa dithokgola tsaka ke gona Mathekga ka go bona polao yeo a befelwa a re le mpitsetsa tsona tse go ile goba le bola a batho kelebeleletsi ke gona Mathekga a tloga felo fao a ya a dula mo go bitswang Kgowe.

25

Le gona felo fao ba be ba go ratela go rua dikgomo ka gobane ele felo ga phulo e botse. Ba dula gona lebaka le letelele. Lebakenz leo rwa ba lentwa ya Maburu a ba reng ke Maburu a Ntochane. Dira tseo tsa Maburu tsa tshuma motse wa ga Mathekga kamollo. Batho ba tshaba le dithoto tsa bona kamoka, ba ya ba dula mo bareng ke Sehlakong. Godimo ga thaba kgaufsi le mosate. Ge maburu a tlogile ba thoma go kwana gape le go etelana ka gobane kgoshi Mmasalanabo a sena ngwana yo e kabang kgoshi yaka bosego, a bitse ngwana monna bo go mo ruta melao ya bogoshi le mekgwa ya bjona. Mmasalanabo a hwa ka ngwaga wa 1896.

26

25 Modjadji e a bitswang Kesetwane a bewa bogoshi ke yena kgoshi ya lehono. Motlogolo wa Mathekga ke tsona taba tsa Semelo sa Balobedu. Dikgoshi tsa banna ke tse nne (4- wa mathomo ke (1) Phetole yo a bitswang ka la Makaphele. (2) Mohale, (3) Seale le (4) Mokoto.

Basadi ke ba ba raro.

(1) Modjadji (2) Modjadji e a bitswang ka la Mmasalanabo (3) Modjadji e a bitswang ka la Kisetwane ke yena kgoshi ya lehono.

16

Ke gona monna yola wa ngaka ya kgoshi Mmasalanabo a tshaba nageng ya Balobedu le basadi ba kgoshi a gopotse go ya ga gabo akgutse a utswitse sethunya aa kgoshi. Batho ba kgoshi elego batseta ba molatela ba kgumana a setse a le ka moseola wa noka ya Letaba le legolo a dutse matupeng a monna yo mongwe mokgomana yo mongwe wa ga Kgatla a batamala a thiba Modjako ya ntlo Makgohle a thunya mokgomana yeo a sethunya a molaya. Ba bangwe ba tsena ka ngwakong ba mo swara ba molaya. Ke gona ba tsia basadi ba kgoshi ba boya nabo gae le sethunya ke tsona taba tsa ngaka yeo.

27

17 ehlen ya kgale motho yo e swanetsego go ba kgoshi ya ka bosego o ya rakwa nageng e, o gore a yo dilela nageng tse dingwe e we ge kgoshi e busago e hwile a bitswe a ile a tsie

bogoshi bja gagwe.

K34 / 6

10

18. Tumelo ya batho ba baso.

28

Batho ba be ba nale kgolofelo ya gore dikgoshi di nesa pula. Ba tlisa dikgomo le dipudi, dinku, le chaletse kudu ka bananyana ba gore ebe basadi ba kgoshi. Ke kgoshi tse ntsi tse di lubilego mehleng ya kgoshi Modjadji wa pele. Go tloga Natal le Transvaal ka moka. Ge ba fihlile mo kgoshing ba tsibisa pele motseta e mogolo gore a ba ise go kgoshi. Palo ge a ba isitse go kgoshi ba tla laodisatsa kgoshi se ba se tsomang ge ba feditse go laodisa kgoshi o botsa motseta gore a ba ntse se ba tlileng go luba ka sona. Bjalo ba ka ntsa cletele £36 goba £40 go dikgomo ka mo ba ka kgonang ka gona. Ge ba etswa kgole ba dula kgwedi tse edi goba tse tharo ba sa kgutsa babolaelwa kgomo ka morago ga tse kgoshi o ba nyakela banna ba dingaka ba babedi gore ba ye le bona^{go}/yo nesa pula nageng yeo ya kgole.

29

19 Palo ya magoshi a beng a luba pula mehleng ya kgoshi Modjadji wa pele ke ba:- Mmangwato, Baphalaborwa, Batlokwa, Mo hweshwe, Raphahlelo, Hlaping, Sechele, Mafekeng, Zulu, ozela Mashao, Mphafudi, Nkwe kgolo, malebogo, Moletse le Rama ulana le ba ban we.

20 Motho yo mosweu, wa o feta gare ga naga ya Bolobedu wa pele ke Mothasolele ga go tsebjwe leina la gagwe ga botse . Yne o ile ihla motseng wa kgoshi Modjadji a butsisisa banna ba motse "are kgoshi e kae, bare a re tsebe mo a dula go. Kgoshi a tsena ntlong le ngwana wa gagwe. Bjalo ba ba sweu ba thopa di kgomo tsa nagaka moka. Ke morago ga fihla sehlopha se sengwe sa ba ba sweu ba ba bitsa gore ke ba (Aromo Shema) Le bona ba thopa dikgomo batho ba tshaba ba dula dithabeng le masoding.

30

21 Mehleng ya kgoshi Mmasalanabo go tlile ba ba sweu. Ba baso / "bare ke maburu a Sewawa bona ba tsuba kom na ya maolwe le go thunga dithunya gona".

22 Dikomelelo le ditlala.

Ka m rago^{ga} dintwa tseo gwa ba le tlala ya makatikele e ele ya ba e kgolo. Batho ba dja medu ya dihlare. Ba bantsi ba Polokwane go nyaka mabele gona ba bangwe ba hwa ka tlala. Le matlalo a dikgomo ba a dja. Batho ba fetogile diphoofolo.

25 Tlala ya mach na ke tlala ye elego ya feta ditlalala ka moka. Kudu e dirilwe ke ditsie tsa dja mabele ka noka le bjaang. Mo nageng le gona batho ba thomba go dja dikgomo, dipudi, dinku le tse dingwe. Banna ba bangwe ba nyanya bafai a basadi ba bona. Ba bantsi ba hwa. Gare ga lebaka leo/moruti wa naga ye ya Bolobedu F. Reuter a bitsa go ba mmuso gore mabele a tle, batho ba thusege ka ona. Ke gona ge a tlile, batho ba thoma go reka ka dikgamelwana. Bjalo ba phela bokaone ka thuso ya moruti.

24 1935 go bile komelelo ye kgolo ya dikgomo le diphoofolo ka moka, tse ntsi tsa hwa kudu. Mo dinageng tsa mmuso, tsa di crown lands masaka a dikgomo a sala a sena selo naga ya nka ka gobane ba be ba se sa kgona go dja naga ya kgomo tseo. Dinoka di sena metsi goba mabjaang mo nageng.

Kgashane.

25 Ge be gonale mokgomana wa madi a bogosing yo a bitswang Kgashane Mmamatlépa o be a dula nageng ya papagwe e bitswang Modubeng. Yena a tloga/gae go yo bereka makguweng a ya thoko ya Port Elizabeth. A hwetsa modiro gona. A thoma go tsena kereke ya Swiss Mission a ba modumedi. Ge a boile gae a thoma go rapela le go tsebisa batho lentsu le Modimo. Ka mokgwa o mohlalo taba tse tsa kwewa ke kgoshi masalanabo. A kgupiswa ke taba tseo ka gona "a ntsa dira banna ba bantsi go yo bolaya Mmamatlépo. Bare ge a rapela o ya gafa o hlakane hlogo. Ge madira a ile gona, badumedi kamoka ba tsabela ka gare ga kereke". Madira a thoma go thunya le go betsa mesebe gore mohlomongwe dibetsa di tla ba bolaya. "La mafelelo a Kgashane a tswa ka kerekeng a ema, modjako wa ker ke "a rapela are, morena o ba thuse gobane ga batsebe se ba se dirang" ke gona kolo ya mohlaba phatleng a wela fase a hwa. Le y mongwe molatedi wa gagwe ba mmolaya ka lona tsatsi leo. Ele letsatsi la lehu la Morena. (Good Friday) Badumedi ge manaba a tlogile ba ya ba tswa ga Kgap ne Medingen go moruti e mosweu F. Reuter, le kese tse pedi, mapokisi, ba ya ba ba isa Serapeng. Ke yena modumedi wa mathomo nageng ya Bolobedu. Felo fao le lehono gona le moago wa Kereke. Mo batho ba rutwang lentsu la Modimo gona.

Mamunanyana.

26 Mauira a nkukunyane nageng ya Balobedu.

34

Setshaba sa Nkukunyane ke setshaba sa Machankane goba ba Thoka. Go kwala gore ba ile ba hlasela naga ya Nolobedu ba thopa dikgomo le b tho, le dilo tse ntsi. Bjalo ka Manaka a Ditlou. Mehlene ya Modjadji mmago Mmasalanabo, Modjadji" wa pele. Batho ba dula/masoding ba tsabile magae a b na. Ge machankane a fentse a boela gae, g yo tsibisa kgoshi ya bona Nkukunyane. Go kwale gore ba ile ba tsia le lenaka la thokgola, lele bego lena le dihlare tsa pula ka gare. Ge ba/dilo tseo kgoshi a di amogela. Lenaka leo a le beya ntlong, ntlo ya swa ka mollo. Ba le tsia ba le isa o ye ngwe le yona ya swa. Bjalo ba re re ka dira bjang ka selo se. Ba eletse bare a re le iseng nokeng. Ba le isa gona ba le lokela gkagare ga metsi noka ya pja metsi ka moka. Ba le ntsha metsing ba le isa nageng naga ya swa ka moka gwa ba le komelelo ye kgolo pula le yona ya ema kabaka la naka le. Ke gona kgoshi Nkukunyane a tona batseta ba gagwe go busetsa lenaka leo morago go beng ba lona.

35

27 Batho ba ba isitswego go kgoshi Modjadji ba go bosetsa lenaka la pula gae. Kgoshi Nkukunyane a romela basau ba ba tselelago (6) le Mosimanyana go yo loba ka bona go "Modjadji mmago Mmasalanabo" Maina a bona sia:- Chapisa, Marunua, Mwathe-lane le Mosimanyana Modokaphe. Ba bangwe ba sa phela le lehono a romela dithunya le masela a mehuta-huta. " Ba a bitsa ka se Lo-bedu gore ke Meeta le Bo Mmalakgano".

Anc. worship

28 Mekgwa wa go rapela.

36

Mo s tshabeng sa Balobedu. Bana le mekgwae mentsi ya go rapela Medimo ya bona. Ba b ngwe ba rapela Dikgomo ba bangwe ba rapela dihlare. Ba bangwe dipudi le dinku. Sehlare se se tsebegago kuku ke Mohlapu ke sehlare se ba tswilelgo naso nageng ya Bokgalaka mehleng ya kgale. Kae le kae maropeng ba dutsing gona o etsa sehlare se se le gona. Le gona se ya jewa sena le dikenywa tse di boose ba se bjala mo malapeng mo ba swanetsing go se kgunamala gona. Ge ba sa hlokomela go fokotsa makala a sona e ba se segolo ka kudu. Ba se kgunamela ga tee ka ngwaga ka kgwedi ya September. Ge lebaka la go se kgunamela le fihla basau ba dira mabu gose bopelela go moutsa, kutu ya sona.

37

Ba dira Mmotwana. Le gona go dirwa bjalwa bja Thokgola. Ge bo fedile ba bitsa bananyana le basimanyana ba ba nyenyang, ba bagolo ba dula mo kgaufsi le sehlare. Mokgalabjwe o tsia kgapa ya bjalwa a tsela godimo ga Motwana bana bale ba kgunama ka Matolo ba nwa ka melomo. Bjalo Mokgalabjwe"o re refa beng ba rena ba le leng fase lena badimo Mabele kgadi e letsa Mokgolokwane. Ka morago ba tsia meropa ba e beya lapeng ba thoma go bina kosa ya thokgola e bitswang Lesoko. Ka kua soding go lla Batlatsa. Batlatsa ke dilo tse di hlomphiwago kudu mo ditshabeng tsa Northern Transvaal. Di letswa sephiring di dirwa ka marapo a diphoofolo.

29' Modimo wa kgomo.

Kgomo le yona ba efa bjalwa bjale ka ge ba efa modimo wa sehlare yona e ya nwa. Ge ya gana go nwa go tsena diphelaelo go beng ba Modimo wo. Le go ya dingakeng gore dingaka di ba tsibise molato wa kgomo ge a sanwe bjalwa kgomo tse bjalo ba di reya leina la motho yo a hwilego. Mono Bolobedu e tsebjang kudu ke Mmalekutu, Thibulla, Masiisi Miina ya Diphepheene. Engwe ke Mmakobo yona go bewa ya Tshadi.

38

Snake orship.

30 Ba bangwe ba rapela dinoga bjalo ka Bokgapane. Lamatheto ke noga tsa dikgolo tse di boifisago. Bare ke noga ya thokgola leina la yona ke Raphatla e rapelwa ga tee ka ngwaga le yona.

Ka kgwedi ya September. Go kwala gore ba be ba isa go yona Madipa Makgaga, le Dithaka tsa marotse tse sa tsogo mela mahlakeng tsa ngwaga o bakgotla dilo tseo kamoka, ba di tsela mo sethepeng.

Ba tsela le bjalwa ka gare ba lokela sethopa se ka serotwaneng. Mosadi yo mongwe wa kgadi a rwale mokgalabjwe a e te pele, le batho ba ba ntsi ba ya madulong a yona mo go bitswang badimong

39

felo ga dihlare tse dikgolo Sethokgweng se se siisago ge ba fihla ba dula kgole nyana ga molete wa yona. Ga batamala mokgalabjwe kgaufsi nyana le molete a swere serotwana sela leina la serotwana se ge se na le dilo tse kamoka se bitswa Mahlatswa Mophapo. Bjalo Mokgalabjwe o bitsa noga gore e tswela ka moleteng ka go rerelela. " Are re tlelo go fa lena Badimo mabele a mafsa sia. Are nyake go le seletsa" ke moka e ya tswa ka moleteng ya nwa dilo tsela.

Ge e feditse mosadi yo mongwe o letsa mokgolokwane. Ge e boetsi moleteng bona ba tsia serotw na sethepana sela ba se thumelela gona felo fao ba boela gae. E be e ele modiro wa mokgalabjwe Kgapane. Lehono ba ba setgo ga ba rate go batanela dilong tse di bjalo. Bana le poifo e kgolo. Lehono felo fao ebile ke plaase ya Berlin Mission e bitswang Meuingen.

40

Ba sekgota le bona ba nayo naga le bona ba e rapela go swana le bona bale ba ga Kgapane e fela di fapane ka maina a tsona ya Sekgota ke Boredi leina la yona. "Bare ke Boredi bja pogo Ramalesa". Bona ba dula kgaufsi le noka e bitswang Sekgukgumele noka ye ke mollwane wa naga ya Kgapane le yena Sekgota.

32 Ya Molapisane Relelane bitswa Loye. Yona e rapelwa ke dikgadi le yona ditirelo tsa yona di no swane le tsa tse dingwe le yona ba e fa ga tee ka ngwaga. Ke Madona a Mararo a dumelang le go kgunamela dinoga mo nageng ya Modjadji.

Tlatsa Royal graves.

41

33 Tumelo ya s tshaba sa Balobedu le mekgwa ya sena. Bana le felo mo bareng ke badimong leina la felo mo go bitswa Tlatsa ke mo go beng Mabitla a dikgoshi le gona ke felo ga Sethokwa se segolo batho ba go tsaba le go go hlompha. Gona le Modiredi wa felo fao e a bitswang Mmakabeleo o be a le bjalo ka Mopresta mo tempeleng ka morago ga gwe gwa tsena Maponya goba modiredi wa ba di ong. Ge Balobedu ba tiya komana sa pele se ba swanetseng go se dira ba ya gona pele sehlopha sa bananyana ba na le kgoshi ka nnosi ba a pere seaparo sa tirelo ya kua badimong bana le banna ba ba letsang dinoka tsamehuta. Din ka tse ge di lla, "bare dia kgoma". Madulo a komana ya ona ke motse o hlomphiwago kudu go wona go be go sa tsene Machankane (Bathoka) Sehlopha se sa basetsana ba go ya Badimong le kgoshi le banna ba dinaka, se

42 dopana pele motseng wa Maulwe sa tswa se gona le gona ke ba kgomana ka moka, go kwala gore ge ba le mo eetong la go ya badi ong dinaka di letswa ka Mokgwa o Makatsago. Ge ba itswa motseng di a lla kamorago gare tu ba sepela sebakanyana tsa lla ba fihla felo fao a ba dumelelwago go bonwa ke motho mo tseling ge ba sepela. Ge ba hlakana le motho ba umolaya. Ba ya ga tee ka ngwaga. Le gona ga go ya dumelelwa go tsena. Ge ba bona gore dipula a dine ba ya le kgomo e ntsho ge senang

43

mmala ba hlaba gona ba dira sehlabelo ka yona e ya pewa gona le gona a e bugiwe e segiwa le letlalo. Nama ya yona a e dumelelwe go tselwa letsai le go iswa gae e fela gona kua Badimong tle gore ka mo mathoko go lla Mommantsiya-Kgotla, Batlatsa-Lehono dilo tseo ka moka difedile le ga di sale gona. Dikomana tse ba bego ba diraka tsona di gona.

34 Mekgwa wa Bongaka bja ba baso.

Dingaka tsa ba baso di kgumana malwetsi ka ditaola. Ditaola ke marapo a diphoofolo. Le mafsika a tswang lewatlang. Dilo tseo kamoka di malebana le methopho ya batho. Ge motho a ya ngakeng o ya a swere 1/- goba kgogo. A ba swane go ba bangwe go iwa go swere 2/6 chelete ye e bitswa Sephutolla thebele. E bitswa lebona la ditaola, gore di kgone go bona mal etei a swereng motho. Ge ngaka e a lafile motho a fola o leboga ka go ntsa kgomo.

35 Go nale dingaka tse dingwe tse di sa diriseng ditaola di tseba medi fela. Le gore medi je e diriswa bjang le bona ba dira gore sephuthulla thebele se be gona. Le basadi ba dingaka le bona ba gona ba ba dirang ka malopo.

44

Dingaka tse dingwe di bitswa malopo. Malopo ke mooya wa motho e a hwilego kgale o boya gape lefaseng wa tsena tsena gonwana yo mongwe wa gagwe ka bolwetsi. Ge molwetsi gola a lwala ba ya ditaoleng go nyaka bolwetsi gore bo dirwa keng. Ge ngaka e ka re ditaola dire lebatla. Ke gore motho o na le malopo kudu bare o no medimo.

45

37 Bjalo ba nyaka ngaka ya mosadi gore e tle e mo alafe le gore a bine kalapo e bjalo e bitswa ka gore o ya gatwa. Mo modirong wa go gatwa go ka dirwa matsatsi a mabedi goba a mararo bosego le masegare le gore molwetsi o ya bintswa, Basadi ba motse ba kgobokane gona fao ba epa dikosa tse dibjalo tsa malopo Ba opa meropa ba letsa ditsele. Malopo mooya wo o mo basading go fitisa mo go banna a o ya a ta. Banna go tletse ba ditaola fela. Go kwala gore moya wo o be o le mothong a dje bogoge le go rota o nwa metsi fela le go taa fola le patse. Ba bina ka seaparo se loketseng modiro wo wa bona le gona moya wo o sepela ka moloko ga se wo o fetelago. O se ela mo madi g.

38 Mokgwa wa go ruta bongaka.

Ge motho a rata go ruta bongaka o apelela ditaola ka kgogo e sa rutago go lla ya mokgokgwana. Bjalo ge a peetswe o thoma go ba le tsebo le go bona mokgwa wa tsona gore diema bjang mo fase ge a laola. Le gona ng ka e sepela le yena mo nageng go mosupetsa dihare tse di kgonago go alafa malwetsi le maina a tsona. Le maina a malwetsi morutiwa a ka fetsa ngwaga goba ngwaga le se-ripa a ba ngaka e phethegilego.

46

Bongaka le bjona go kwala gore bo sepela ka moloko mo mading. Ge bageno bjale ka rragolo wa gago e be e se ngaka goba papago le wena o ka sebe ng ka. Mohlomongwe o ka ba le tsebo ya medi fela e seng ditaola. Dingaka tse dintsi di alafa ka bongaka bja batswadi babona. Gona le polelo e reng motho ge a ka ruta bongaka e se bja gabo o ya gafa.

40 Ge motho a le bohlokong a hlabegile ge goya dumelelwa go tsena motho e mongwe mo molwetsi a robetsego ntshe. Ka ntle ga tumelelo ya ga bo molwetsi. Ge a lwala a robetsi ka ntlong gobewa thata kua modjako e tloeditswego melemo e mehubedu le e metso. Ke pontso ya gore gonale molwetsi mo ntlong. Bare go tsabiwa meriti go tibela batho go tsena motswetsing. Ka gobane ge go ka tsena mang le mang molwetsi o tla isa pele go lwala ka bakala meriti ya batho. Ke ka baka la ba thibelago batho go tsena molwetsing, go tsena ba ba mo okago fela. Le ngaka e mo alafago, fela.

47

Burial41 Mekgwa ya lehu le tirelo ya lona.

Ge motho a le makgatheng a lehu mehlang ya kgale ba be ba mo phutha maoto, matsogo le go mo kguparetsa maahlo gore a seke a tomologa. Ge a hwa go sena motho a omelela ba be ba ripa maoto le matsogo ka selepe ba diphuta ba bofa ka sehlare e se bitswang Lepapa bafo. Ba tsia serumola le Setepa s. na le metsik ka gare le dipeu. Ba moisa lebitleng ba be ba sa epi go isa fase kudu ka gobane ba be ba sena di (picks) peke le di fohlolo. Ge ba mo lokela ka gare. "Bare dipeu ke tsona tse le tla eta le dja le mollo ke wona wo le meetsi le se re tlogele natso.

48

Bjale ba tsela mabu ka godimo le mafsika ba beya masasa a medi a dihare ka godimo ga phuphu goba ba hlaba sehlare sa motloro godimo ga lebitla.

Ge gona le lehu motseng bana ga ba dumelwe go bona mohu le go ya serapeng. Le gona mohu o be a iswa bosego serapeng. Bana ba botswa gore Mokete o llwe ke phiri ke lehono bana ba bantsi mo gare ga ba baso ba tsebang go sepela bosego, ba le nosi. Bare re ka djiwa ke phiri. Moyawo moding lehono ditaba di fetogile. Ba isa bahu ba bona serapeng masegare se ba sa palelwago go sona a ba na felo ga serapa ba isa bahu gohle mo ba ratang gona kudu mo b kgudugilego gona marupeng.

49

Mohu ye a siile dilo ka mo lapeng bjalo ka dikobo mehoma e a lemago ka yona goba dihlare tse a di bjwetsego dilo kamoka dia tshumiwa ka mollo gore di se sa bonwa, tsa gopotsa gape motho yola. Gonale mokgwa wo mongwe ge motho a hwile batho a ba shome lebaka la matsatsi a mararo goba beke le bitswa seila.

45 Mosadi wa mohu yena o ya hlakalwa. Go hlakolwa ke go ntswa diaparo maseka, meruka le tse ding we. Bontsa gore monna wa gagwe o hwile.

46 Motho yo a hwago ka bolwetsi bja sekguba a go hlola o e pelwa felo ga seretse mo dinokeng. Ba re ge a ka epelwa ntle pula e ka sene. Le basadi ba ba hwago leb keng la pelegi ba dirwa ka ona mokgwa o bjalo.

50

47 Setsila se dirwa ka morago ga beke goba beke tse pedi. Go dirwa bj lwa ga bitswa ba me-loko ka moka. Ge ba kgobokane ba ntsa dilo tsa mohu kamoka ba di beya kakgakala. Bjalo ba bitsa batho gore ba tle ba di bona yo mongwe le yo mongwe ge a go bona dilo tseo ka mokgwa wa kgale o tlotsa molora matlong farego ya fahlogel a. Ngaka le yona e ba gona fao. Le gona bat o ba molojo ba ga bo mohu. Ba swanet e go beulwa dihlogo. (go phalolwa). Bjalo ba tsia meriri ba ibeya felo ga seretse goba dihlareng tse ditelele.

48 Ge go hwile kgoshi ka mokgwa wakgale lehu le, le kano tsebja ke ba ba dutsego motseng wa gagwe. Ba golo fela. Batho bakantle ba kano fetsa kgwedi ba sa tsebe taba ye. Batla ba tseba ka morago gore kgoshi a ye s a pela ge e le lebaka la selemo batho ba botswa/gore ba seke ba ya masemong go lema lebaka le e ka bang kgwedi. Goba kgwedi tse pedi. Lebaka leo le bitswa Siila goba Kiila, le gona kgoshi ge e hwile go swanets: e go bolawa yo mongwe c be malao.

51

49 Batlatsa goba Bomantsiakgotla ke dilo tse Balobedu ba di hlompago kudu. Di dirwa mo sephiring.s Dina le felo mo dillago gona mabakeng a tirelo ya medimo ya bona. Bjalo ka Tlatsa Madinong ba Balobedu.

50 Le mabakeng ahehu la motho yo mogolo bjalo ka mongomana legona di ya lla. Le mabitleng a dikgoshi ka mokgwa o mo bjalo. Batlatsa ke dilo tse di dirilwego ke batho. Di dirwa ka marapo a diphoofolo. Ge di letwa e kare ke man.su a bana ba banyana.

52 51 Batlatsa ba sepela le tirelo ya komana ke moropa o mogolo o nago le meropana e menyene ka fase ga wona. Mono Bolobedu komana e tiwa ga tee ka morago ga mengwaga e mentsi. E tielwa masogana le banna ba ba sa rupago komajeo. Ba segiwa ka thipa sefahlegong ka thoko e ngwe mo sefahlegong paka tse tharo. Gape ka thoko e ngwe paka tse tharo.

52 Ge lebaka la go tiya komana le fihlile ba ya pele ditaoleng ka mokgwa wo modiro wa bona o mongwe le o mongweo sepelago ka wona le ngaka. Bjalo ngaka e tla laola marapo a yona. Ya ba botsa kano koma e swanetsego go sepela ka gona. Gona lepolelo e reng ge ba rata go tiya komana go swanetswe go bolawa motho elego mokgomana yo mogolo.

53 53' Motho yo e swanetse goba wa mmala o moso. Ge ba mmolaele ba mo buwa ka tsia lehlalo ba bapa la lona moropa o monyane o bareng ke wa thokgola. Ke mokgwa wo le lehono ba sitwang go tiya komana ka gobane ga gona motho a ka dumelago go bolawa.

54 Mokgwa wa go-aga-motse.

~~Ge~~ Ge motho a aga motse o mofsa, pele o bitsa ngaka ya ila ya laola gona felo fao go swanetsing goba motse gona. Ge ngaka e kare ditaola di ya gana. Go ya leswa felo fao ga nyakwa mo gongwe.

54 55 Ge ba kgumane felo mo gongwe ba bitsa gape ngaka ya laola go e kare ditaola dire go lokile, ba thoma go boledisana le go nyaka mo go lego dikgachadi gore ba bitswe ge ba kgobokane ba le ga mmogo/ba kgetha e mongwe yo e lego ya mogolo yo a bitswang kgadi a gaga lesaka goba lehlaku go dikulusa mo go swanetseng go komalegora la motse. Ge modiro wa go dikulusa lehlaku o fedile go ripja mo go swanetseng go ba sefero gona kamorago go ripiwa thata tse edi tsa sehlare se se bitswang Modutu.

56 Kota tse pedi tse di tlotswa ka melemo e nekgubidu le e meso. Tsa bwa seferong. Dibitswa gore ke diphapha Sehlare ee se be se sa dirwe gore e be dikgong tsa mollo. Bare yo a dirang mollo ka sona o sentse diphapha tsa motse, wa gagwe.

57 Thithikwane modimo wa fase.

55 Le sona ba se beya mo seferong sa kgoro e ngwe le ye ngwe ya motse wa ba baso. Ba hloma kota e ts tse e telele ba se hloma godimo ga yona. Le ona ke phapha ka morago ga fao ba kokotela dikokotwane mo medjakong ya ditlo. Taa tsena fase mobu wadi kgupasela gore di se bonale ka ntle le tsona ke tsa sehlare sa Modutu. Go dira bjalo ke go thibela baloi gore ba se ke ba tsena motseng bosego. Le go ba loya.

58 Tebogo ya go leboga Ngaka.

Ngaka e lebogiwa ka bjälwa, goba pudi. Ge go dirilwe bjälwa ngaka e ya le basadi ba yona go yo nwa bjälwa. Le lehono ba sa dira bjalo gare ga ba ba sa dumelego Modimo.

59 Diretho tsa Balobedu.

(a) Mmamp ule o apere dikgata kgorong ya kgoshi. Morena Letswalo Mathaka ba apere matsase. Makgapeetsa ka metsi a go fisa. Hloka, boelelo.

56 (b) Metsi a legobe hloka boelelo metsi a a legobe ngwana Mohale. Malome a tshweu Mmankgateng.

(c) Motho ditsebe o boya se/ding le Boleakgule le Maru. Legodimo nka be le na le batho re be re tlo agela Makgato motse. abele a butswa le mekganong.

60 Ngaka ya dikgomo mehleng ya kgoshi Mmasalanabo, Modjadji E. B. E. L. Raselaka. O be a bitswa kgoshing, le tantunang. A tla go alaga dikgomo. Ge motho a hwile le ge mosadi a senyageletswe, ba gotsa mollo kgorong ba ripelela melemo ba tsela metsi ba nwea dikgomo. Le batho ba motse ba gatollwa.

61 Ke morago ba tsia lehlare la more o ba reng ke mosese monna e mongwe a swana lehlare le go beilwe pitsa ya melemo kgaufsi le yena. Bjalo o tsia lehlare a le kokobetsa ka pitseng gore le swane metsi ge le rwela metsi o gosa batho ka lona. Ge ema ka mo-tee ka mo-tee ke gona go gatollwa.

57

Ba ga bo mohu ba nwa molemo o tsetsweng ka gare ga Leeta
Ba re ke go alafa lehu, gore le se ke la re tlela ka boima.

62 Leraloko ya kgale.

Mokato ke gore go thoma ngwaga o mofaa, ka kgwedi ya January. Bahlanka le bananyana ba tsoga ka gosasa ka lebaka la niri ya bona. Ba bula dikgomo ba ya melaleng ba bina kosa nageng. Ba raloka letsatsi ka moka go fihla mathapama. Go bitswa gore ba tsaba mochacha. Banna le basadi gae ba sala ba lona mochacha.

58 62 Ba ripa lerotse ka gare ripa tse pedi e ngwe ba apeya. Engwe ba idja ele e tala ba di kopantsitse ga mmogo ba tsetsi sehiare se ba reng ke chidi e dirilwe lerole. Ba ba nyenyane bona ga go dumelelwegore ba dje dilo tseo go fihla kgweding ya January, le February. Tsatsi leo bare ba ya mokatong Bahlankana le banyana ba tsoga ka bosego sego, ba ya nageng kgole le motse. Go tswa bahlankana ba lebelo le bananyana ba tsebang go letsa phalafala. Ba ema ka go bapela go fihlela phalafala e letswa ga hlabja mokgosi ke gona e mongwe le e mongwe e e tukesetsa go swara kgomo ka mosela gore e kitima a ye gae.

59 64 Yo a fihlago pele kgorong basadi ba letsa mekgolokwne a phepela le kgoro le wa bobedi, o dira bjalo ke gona ba kgobakana kgorong, go dja mafela le marotse. Lefela le lengwe le lengwe ba kgokgosa mo gare ba sia ka godimo le ka fase gore go sale go idja, bakalabjwe le bakgekulu ke gona motho yo a fihlilego pele o tumiswa ga golo. Ge tseo di fedile ba bina kosa kgorong ya kgoshi. Mabakeng a no dilo tseo di fedile.

65 Direto tsa dinoka.

Morata-batsa mollo dikomana noka e fotilego kolyana le motupa.

2. Segokgomore sa bo matsehla.
3. Sekgukgumele noka ya Bolobedu e fatilego kgapane le Sekgota.
4. Mohale mogla Mphaka, go tle "mankgoba la Ramahlwa.
5. Motlatswi mowela hlotlolo sa wela matlatswi seile. Ke gore ge motho a tswa a tshaba a tsela noka ye, ba ba mo kitimisago ba gomela morago "bare o sitile o ka se sa hwa"
6. Molototsi mmanoka dielela ka gofapana. Motselatsi o

o elela Botletlulu.

7 ke mafomotsa moupa o lla.

66 iratho tsa dikomo.

Makopolane a bo le bola tswenise apara mokgopa
60 mabele idja le kgorong.

1. Motsitli a di nyalo kgomo ya ra Makomela difula.
2. Papola amatla mohlanka o kgomua ke sethunya.
3. Leposa-mere meduba le mekgwethe.
4. Lekoboga nehlotlo kgomo e tswileng dipale ka mohlana.
5. Magoshi maswa re loba re kgole ra batamela mogolo ba ripa mokwa letsatsi magoshi a se batho.
6. Sethepe sekgala tswehle sebakisa ba kgunedile le ba gohli ba ditsika.

67 Moteena soka mapara diala sokola bona diala le a tsaba.

1. Manywa kodi motse wa asimana motse wa tlala matopa re ya tloga rena bana ba go dula ba apja.
2. Setlotse mmamakinya seduma Bokangwe.
3. Hlahlamedupi sella lerereng. Gake a lla ge a lla metsi a kguduga.
4. Mmalekutu la masweni thibulla masusu meina ya diphepheeng pogo ya Bolebedu.

61 68 Thaloko ya moruba.

Moruba ke thaloko e nngwe ya batho ba baso. Enokile e bile gona g nageng ya northern Transvaal ka moka. Mo gare ga basotho Ba Venda le Machankane. Ba epa makopanyana ka letsogong le letona. Ba epa makgudu nyana a mabedi a go le bana. Le go ka go le le tshadi ba epa a mabedi a go le bana. Makopa a a dira motapatapa wa go ya godimo. Ge ele moruba o mogolo e kaba wa meletwana e

96 Botelele le bophara. Bjalo mo makopeng go lekelwa dithuba.

69 Dithabu ke dithapo tsa sehlate se se bitswang morula.

Goba ga lokelwa dingetana goba maffsikana. Lekopeng le lengwe le lengwe tse pedi tse pedi. Mothaladi wa ka gare go sala sekgudu kua mafelong. Go saka morago go dula e tee. Bjalo go thoma tse pedi tse pedi. Le go ka thoko e nngwe go dirwa ka m kgwa o mobjalo mothaladi wa ka gare. Ke bathomang go raloka gona.

62

70 Ka thoko e nngwe le e nngwe go ka ema banna ba 10. Le go feta fao. Ge yola a raloka thuba ya gagwe ya ya lebanale ya yola ka kua ke gona a hlabile go kwala gore thu! goba Kaa!
Bjalo go tsiwa dithuba tsa yola le makopa a mabedi a lebanego

ga tsiwa gape lekopa la boraro, lona le bitswa hlolo.

71 Go ka ralokwago tlo a ka morago ga didjo tsa ka moswana go fihla mathapama go tladitswe lesata le legolo. Thaloko ye e dirwa ka fase ga sehlaro se segolo moriting.

63 Molao wa thaloko ye ge dikgomo di boya phulong go ya leswa.

72 Nketo ke thaloko ya bananyana. Ba dira mothaladi wa leskakanyana mo fase. Dilo tse di ralokwa mo ditsileng le mapatlalona a motsa . Ka mo sesakaneng og lokelwa dinketo dinketo ke dilo tse di tswang pitseng ya letsopa. Ge pitsa e thubegile ba tsia sekgero sa ka thoko ba se kgala ba dira dinketo ka sona. Ba di lokela ka gare ga lesakana lela ele tse dintsi.

73 Go ka raloka palo e ntsi ya bananyana ba ba ka feta g lesome. Go raloka ka o tee ka o tee ka go phadisana. Yo a ralokago o swara tollwa a raloka dinketo tsela ka yona mokgwa wa go raloka thaloko ye ke wa:- Ngwananyana yo a ralokago o phosa tollwa godimo ge i sa ile godimo/^ontsa nketo ka e tee ka kua sekgudung a bea ntle. Go fihlela ge a fetsa nketo tsela ka moka ka sekgudung. Ge a kare ea raloka tollwa ya re e sa ile godimo a topa tse pedi e sitilwe o swanetse go fa yo mongwe.

64

74 Molao wa yona ke topa e tee etec go fihlela di fedile ka lesakeng. Gona o fentse ba bangwe ka moka. Nketo e na le mehuta e meraro (1) Montsa kapedi (2) otopo (3) Ngato

75 Kgati ke thaloko ya basimana le basetsana. Ba rema setlhare se se bitswang kgeti. Ke sehlaro se se tatago se gola bjalo ka mobeine. Bjalo ba se rema ba ripa botelele bja tekanyo ya 6 yrd's. Ba e hweditisa ba tiya fase go tsena ba babedi babedi le go isa pele. Ge ba le ka gare kgati ya itiya maoto ba sitilwe ba bangwe ba sega ba tsela ka mohlare ba ba huretsa le go ba sola.

65

Thaloko ya kgopi

Thaloko ye ka tswanelo ke ya basadi e fela mono Bolobedu ke a basimana ge ba disitse kua phulong. Go ka raloka masogana a mantshi a ka fehlago masome a mabedi. Yo mongwe le yo mongwe a swere patla ya gagwe ka seatla se se tona. Ba ema hlari(Lines) tse pedi. Bjalo go bewa felo mo e reng ge e fihlile gona ga thiwa diatla ke mathoko a mabedi ka kua le ka kua.

Kgopi ke selo sa kgokolo ka go tsiwa hlowana ya molamo ya ripelelwa ga botsana ga ralokwa yona. E bapalwa felo ga mmoto mo go seng dihlare le mafika mo hlopeng tse edi tse sehlopha se sengwe se tiela go ya bohlabana tsatsi se ngwe bodikela tsatsi bjalo ka (foot ball)

66 78 Mo ba thomago go bapala kgopi go epiwa sekgudunyana gare ga lebatla (play ground) Bjalo ba babedi/ba tsia kgopi ba e lokela mo sekgudung ba bangwe ba ema ka mathoko ba lebeletsi ge e tswa kua sekgudung. Bjalo mang le mang ge a tswile felo fao o itielala mo a sw netsing go isa gona. Ge sehlopha sengwe e fihlisa mo e swanetseng gofihlala gona ba thaba bjalo ba bangwe bale ba phikisanang/bo ba nyama. Ge ba ralokile ba lapile ba kwana gore go dirwe ya mafelelo yona e bitswasenyela.

67 79 Kgoose ke kgofe e kgolo e epiwago mo fase ke kgokolo bjalo ka lebele ka koloi le yona e bapalwa ke basimanana fela. Ba ema hlopha tse pedi ba swere dithatana tse di bitswago makgai dithatana tse di betlwa ka thipa tsa kgeilwa kua ntleng tsa tsona tsa dirwa matsatsanana a beng bjalo ka mehlwa. Bjalo yo mongwe o ema kua morago a swere kgoose ka/diafa bjalo a tlabotsa bala "are ethukiseng keya e fosa. Bjalo yo mongwe le yo mongwe o ema sa lekgai, le gagwe gore ge e tla a e tlaabe" Mo godimo ga hlopha tse pedi ge e mongwe wa sehlopha sa ka thoko a e hlaba ke gore sehlopha se, se phadile sela.

80 Bjalo se tsia maemo a sela se padilego. Thaloko yeke thuto ya go betsa marumo ge go tsumiwa dipheofolo. Le lbaka la manaba gega lwewa Thaloko yr aana le maatla ga golo mafelelong ge ba yo fetsa.

81 Mafelelo a yona e betswa senyela hlopha se sengwe le sengwe se leka go fenyaa ka gobane ele ya mafelo. Ba ba fenyago ba bang ba huretsa Hurree! Hurree!

68 82 Mmantwane kethaloko ya basimanyana le basetsana/yona e dirwa lebakeng la mariga. Basimanyana le basimanyana ba aga mesasana ka ntle ga motse, ba go dira bjalo ka e ke kelegae la bona. Ba apeya magobe le ditlogo thophi ya marotse le tse dingwe. Le gona ba dira bjalo ka e eke ke banna le basadi.

83 Mosaseng o mongwe le o mongwe go go dula ngwananyana le mosimanyana le bana ba e ka bago ba babedi. Lebaka la bona la go apeya ke mathapama, ba ya ka gae ge go tsiya swahlane. Ke gore ge go thoma g fifala go ka dirwa boko e tee.

84 Ge ba fectsa modiro, magobe a apiwago tsatsi leo a iswa ka gae goba bagolo. Taba ye e no kile e bile bona mo northern Transvaal kamoka.

69

85 Modiro wa gorula dichipi.

Ba mehleng ya kgale ba be ba tsia mafsika a go dira di cipi mo bo bitswang Sepotwe, goba Kopotwe mafsika a o a bitswa Kwetsi.

86 Ge ba boile ba tsia mafsika ba isa meubeng go rulwa (a) (d) Metato ya go dira maseka, Go rulwa (b) Matsepe (c) Marumo le tse dingwe.

Modiro wo gagolo o be o dirwa ke sethaba sa Balepa.

87 Seshaba seo se hwetsa mo gare ga basotho gagolo mo Batlokwa, Balobedu le mo gare ga Ba Venda.

88 Mouba o diwa ka mokhopa wa kgomo. Ba o roka bjalo ka saka.

89 Mokgwa o mongwe wa Balepa.

Balepa ge ba ke bolaya pudu, ba ripa motsila wa yona pele ka morago ba khona go ripa thamo legona e bolawa ke ba ba wedego/ Koma. Ba ba ba ke ya welaago ba bitswa mashoboro. Bona a bana tswanelo ya moshomo wo mo kgorone ya banna.

70

90 Ioshomo wa Matsepe.

Ba be ba ke bika basadi ka ona lesome la matsepe e be e motheke o dadeego. Ho ndono ba beka ka dikgomo ba letsitse mokgwa wa hale wa matsepe.ma

91 Mabika a bego a ki dia dichipi a bitswa khwetsi a emela ka maana. Ba basweu ba thibede makopa a o, hore ba baso ba ke-twe ba ka diya dichipi.

92 Le mo mmose matsepe a o a ke gona mo gare ha basotho le Ba Venda. Ba ba ngwe ba a Bolokede di thokola. Ba bangwe ba pja tsweletese ka ona matsepe a o.

71

Go lema Masemo.

Gona le mekgwa e mentsi ya go lema mo gagare ga batho ba baso.

- 1 ke seila ge motho a hwile.
 2 ke seila ge go nele pula ya mathomo
 3 Ge go nele pula ka sefako.

Ka morago ga dilo tsee kamoka go sana le morero o mongwe o bintswa letswete. Letswete ke tsemo ya kgoshi. Ke tsemo e lengwa-go ke batho ka moka. Ka mokgwa mongwe e bitswa ekgwarokwaro.

95 Ge go feditse go lena sekgwarokgwaro bjalo nang le nang a ka lena shemo ya gagwe. Ba bangwe ba lemisa ka b jalwa. Bjalwa bjo bo bitswa letsema. Letsema le lemiwa ke banna le basadi le ba danka masohana le bannyana ba dikhopa. Ke ba ile hae ba beya itsa ya basadi ba kgobakana lona. Ba nna le bona ba kho-bakana ga bona.

72 Ba danka le bona yabona pitsa. Le ba ke tswenyaka ba ko no nwa le banyana belo hothi.

96 Mokgwa wa go apeya dijo.

Sa ele ba ntsa mabele ke leteseng a feferwa ka leselo. Bjalo ba a tsia ba a isa lefuding (stum block ba tsela metsi a go lekanela ba thobola goba go hlobola.

97 Ge ba hlobotsi ba fefera ba ntsa moroko ba beya thoko wona ke wa di kolobe. Ba tsia gape mabele a le a feferilweng a tselwa legucing a hlobolwa a ntswa gape a feferwa ga tswa moroko, wa mapoto. Gape ka morago go go tswa moroko wa bothee thee kamp-rago ga moroko wa motheethee a setsego a tselwa gare ga lebetla metsing a go fisa ge letsatsi le dik la ba ntsa mabele a le ka lebetleng ka diatla ba tsela leselong gore a phophe. Matla gosa ka lebaka la uuri ya bobedi goba ya boraro ba tsaga a setla bjalo gotswa boupi ba selela ga kwa boupi bjo botse le mase a botheethee le a go ya peya boswa o swa.

98 Modiro wo o dirwa ga bedi ka baka e ngwe le e ngwe moroko ke wa mathomo ga letela mase ka morago ga ba botheethee ka morago ke bouswa bjo bosweu thypo e.

99 Meroro e beng e djiwa kudu ke dikithakgu,kipho, mabitsi nku ya lefoka, Boletse Motsitsi le ye mongwe. Ba b ba rata merogo ya/^{go}fitisa nana.

74 Pitsa ya Letsopa.

letsopa ke mabu a boleta a uulago a thapile. A mangwe a no ba makota ge ba dira dipitsa ba kgotla ka mafika gore letsopa le te

boleta ba kgone go bopa.

101 Ge ba bupile di dula beke tse nedi di sa oma ka morago di ya tshumiwaka mollo ka go fetlana ga tsona ke: Selalelo, Thukgwana, Motsega, Lebetla, pitsana ya morogo le nkgu ya bjulwa. Kapii, Morifi, le Sapelo ke ritswana kitsikiyo ka go sila lefola.

102 Mokgwa wa go lema.

Matsema a be a ke kwa ka kgwedi ya Morenane pelo tsa balini. Ge e le selemo ba be ba bona ka dihlare ge di thoma go hloga le gona ba be b lena ka diatla ba bjala mabela mphogo le makgaga.

75

103 Lenyalo la Babaso.

Ge lesogana le rata mosetsana le botsa batswadi ba lona gore ba ye ba ape le batswadi ba ngwananyana. Taba yeo e bitswa go apisa. Ge balokisitse ditaba difedile ba tsiya ngwananyana ba mobutsisa gore kennete o ya morata na? Le le sogana ba lebutaisa ka mokgwa o mobjalo.

104 Ka morago go ya go a bitswago mmaditsela Mokwatami ke yena yo a isago ditaba ka moka go batswadi ba ngwananyana. Le bona ba na le wa bona mmaditsela. Taba ya pele lesogana le ntsa Matswora ngwananyana le yena o ntsa a gagwe. Maswara e ka no ba lesaka goba muruka. Lesogana le lona se le beng naso ka morago go ya phooko e kgolo e bitswa thare.

76

108* Yo a e iswa ke mmaditsela Mokwatami le lesogana mong wa mosadi le yena o ya le yo mongwe e a bitswago Makgatle. Ge ba le kua Bogwang pudi yela ya pooku e ya bolawa. Basetsana le bahlanka ba dja felo go tee.

106 Ge tseo difedile ka morago go ya dikgomo tse 10 goba tse 8 le dipudi ka mo ba ka kgonago ka gona. Bjalo ke gona lesogana le golofelago gore ke mosadi waka. Ba ga bo mosetsana ge ba rata go etela goa batswadi ba lesogana ba dira bjulwa bjo bontsi ba bo rwala ka dikgapa tse ekabago 20 goba 25. Le dirofwana tsa mphogo goba legotsa.

77

Bjalo gorwala basadi le bananyana le monna o tee goba babe di ba letsa phalafala basadi ba opela kosha ya gore "Nna moshitsi ke dwe ke yo sheba ka nama" Ge ba fihlile ka gae ba rola merwalo ya bona. So mmaditsela ba lokisa ditaba kamoka.

Bjalo go nyakiwa pudi ya bolawa e bolaelwa ba makgolo goba ba bolaelwa kgomo.

108 Ka m rago ge lesagana le rata go beka le ya bogweng la re ke kgopela mosadi. Bjalo o fiwa ntlo gore a e age ge a feditse bjalo ba na lekgolofelo ya gore ke monna a ka nyala. L gona o swanetse go e kapela hlaka le gorulela. Ge ele gore ba mo diee a go mofa mosadi wa gagwe o dula gona kua godimo ga ntlo a se fologe go fihla ge ba re mosadi re o file ke wa gago. Bjalo o ntsa kgomo ya hlomola mose.

109 Bjalo go fedile ba kgekulu ba tsia ngwananyana ba mo isa sepiring go yo mohlaloba ge e kaba ke ngwananyana ka nnete a tsebe monna. Ge, ba kgumana a lukele go nyakiwa kgapana e se sugo ya phulwa e se beng le lesoba, ba e lokela ka serotwaneng Ngwananyana o tlotswa letsoku le ba ba mo felegetsago bogadi. Bjalo go epelwa kosha ya go mo isa bogadi bja gagwe:- Ngwana wa rena o ile. Ngwana wa rena o ile ke madia kgomo

110 Ge ba fihlile kua bogadi ba tsia kgapana yela ba e efa ba ga bo lesogana go bontsa gore mosadi wa lena o sa tletsisi.

111 Bjalo lesogana le ka hlabela mosadi wa lona nku ya go nona ka gobane ke yo o botegilego bokgaribeng bja gagwe ke wona mokgwa wa lenyalo la mehleng ya kgale.

112 Mokgwa wamelato kgorong.

Ge motho ana le molato le e mongwe sapele o mo botsa ba le ba babedi gore ntefele molato waka mohlom ngwe e kaba chelete goba kgomo goba dipudi, ge motho e o a gana bjalo o mo bitsetsa banna ba motse gore ba motsibise ge le gona a thatafa, ba mo isa nthuneng ya mmoto o.

Ge a sita gona bjalo induna e fa m tho yeo tumelelo ya go ya kgorong e kgolo.

113 Motho yeo o swanetse go etukisetse go ya a swere £7.10. £1.0.0.ke ya kgoshi 10/ ke ya motseta. Bjalo molato wa motho yeo o tsene kgorong e kgojo ya kgoshi. Motseta o swanetse go ya go bitsa motho yola a beng le molato a ganang go lefa. O mo laela gore a ka tla leng. Ka lona letsatsi leo a leatswego o swanetse goba gona kgorong e kgolo bjalo lekgotla le $\frac{1}{2}$ phegelela motho yola a bele le molato gore a lefe, ge a be a swanetse go lefa kgomo tse pedi kua induneng bjalo mo lekgotleng o lefiswa

Tse pedi ke tsa mong wa molato e ngwe ke ya kgoshi. (Pudi)

114 Pudi ke yo a e leng go mo bitsa yo a rumilweng ke motseta. Ke gore bjalo ke kgomo tse tharo le pudi.

114 Molato wa Hlalo.

81 Ge mosadi a hladike monna wa gagwe ka ntle le lebaka monna le yena o ya kgorong ka mokgwa o ke setseng ke laodisitse temaneng ya 113. Le 114. Ge a be a nyetsi mosadi ka kgomo tse 10 le chelete e kabang £30 le dipudi tse e kabang £20

116 Mong wa dilo tseo o swanetse go di lebelela mo ba di beileng gona ka ntle le chelete ka gobane yona a e bonale. Ge dikgomo di ka tswala o bala mabotla a o gore bjalo dikoma bokete le dipudi ka mogwa o mo bjalo.

82 117 Bjalo ge molato o le kgorong banna batla botsa papago ngwananyana gore o swanetse go lefela monna yo dithoto tsa gagwe. Ka gobane a ka se loobe. Bjalo ge a kg kgona go lefa dilo tseo tsa fela kgoro e tsia kgomo le pudi ke ya banna kgomo keya kgoshi. Le gona ge a na le bana monna yo o tsia bana ba gagwe kamoka a dula le bona.

118 Ge ba ka sitwa go lefa e le gore mosadi yo o tserwe ke monna yo mongwe ngwana yo mongwe le yo m ngwe yo ba motswalang, monna yola wa pele o tsia bana bao ka gobane ke bana ba thoto ya gagwe. Bjalo go ka boya ga direga gore mmagobana a boela gape go bana.

83 119 Ge a ka lefa a fetsa a ka no thoma go dira bana le monna yeo gwa se b e le taba ka gobane o feditse go lefa.

120 Go gama dikgomo.

Kgale dikgomo di be di gamiwa ke banna ba bagolo. Basimanyana ba dira modiro wa go disa fela ge monna a na le leshaka le dikgomo tse di gamiwago e le 10 goba 15 le gona ana le basadi ba e ka bang 10, mosadi e mongwe le yo mongwe o swanetse go ba le ya gagwe kgomo e gamelwago ka go yena. Ge dikgomo di gamilwe la mathomo ba bobedi le bitswa leshokotso lona ke mafsi a ba disha.

84 121 Ge kgomo e tsetsi sa pele e gamelwa kgorong mafsi a yona a bitswa kgatsele goba mothobe ka morago ga beke tse pedi e ya ka gae ka gobane bjalo ke mafsi a phethegilego. Le gon ga na le lebaka le dikgomo di tswang meraka tsa ya tsa dula kgole le gae~~le~~ le masogana a magolo.

122 Merakeng mafsi a djewa ke masogana a sa iswa gae.

Basadi ba itisa magobe merakeng gore masogana a se ke a lapa le gona ba phela ka dinama tsa diphoofole tse di tsomang ka di mpja kua nageng mebutla, diphoti, dikgaka, dikgwale le tse dingwe.

85 123 Ba tsoma ka marumo l' ka mara le masebe le marumo.

+Le gona mo masoganang go na le hlopha tse pedi sa pele ke bosholwe bona^a/ba soke dikgomo sa bobedi ke ba ba fenywago bona modiro wa bona ke go soka dikgomo mehla e ka gobane ba fenywa ke bale boshelwe.

124 Basimanyana ba ba tswafago go disha di kgomo go ba dipudi ba bitswa masoopudi ke gore bo masia gousa ge go bolailwe kgomo bona a ba fiwe nama ya kgorong ka/bane^{go} ba tswafa go disha. Le gona a ba dule kgorong ba dula ka gae le basadi. Masogana ge a boya gae a etswa dikgomong a boya a rwele dikgong ka mangatana ke dikgong tsa banna mo kgorong. E a sa boeng le dikgonnye a dumelwa go dula kgorong o dula ka gae.

86

Ge badisha ba kare ba disitse dikgomo tsa dja mabele tshemong mong wa tshemo a na molao wa go lifisa. O ba biletse kgo ong ka moka ga bona le ba sa djsang mabele. Ge ba tlile kgorong ba apola dikobo tsa bona kamoka ba shala ka ditsiba fela bjalo ba tiwa ka thupa batho ba motse ba lebeleletsi ke yona thupa ya basimanyana ge dikgomo di lle mabele goma leseema se sereng pudi ya dja legotsa e fetetse tse dingwe.

126 Dikosa tsa badisa.

Mothala mpo, ba kedwa ba letsa le lekope.

87 127 Setho.

Ge motho a sepela le naga ya batho ba baso northern Transvaal a bona mo ditsileng go na le dihlapa tsa mafsika mahlare a mere mabjaang le tse dingwe o kgumana e le thabana selo seo se bitswa Setho. Go twe ke mo ba kgale ba bego ba e kgutsa gona ge ba rwele mohu goba kgoshi ka gobane magoshi a kgale a be a rwalwa ka leako ge ba yo eta mo gongwe.

128 Molao wagana mong le mang ya sefetago a swanetse go lahlela se sengwe gore a kgumane mahlatsi le tsa go dja tse ntsi mo a yang gona ke kgolofelo e ngwe e kgolo mo gare ga setshaba sa Balobedu le Ba Venda., mehleng enu a ba sa dumala dilo tse di bjalo e fela di gona.